

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК: 39(575.2)

DOI: 10.35254/bhu/2022.59.115

Hüseyin Satıcıoğlu,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Okutman

K. Karasayev Bişkek Devlet Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

huseyin.saticioğlu@manas.edu.kg

ORCID: 0000-0002-4399-6800 / eLIBRARY ID: 30056027

KIRGIZ FOLKLORUNDA KÖY ADLARINA BAĞLI ORTAYA ÇIKAN BAZI EFSANELER

Özet

Kırgızlar, konargöçer eski Türk medeniyetinin birçok kültürel mirasını günümüze kadar taşıyabilmiş halklarından biridir. Kırgızistan'ın dağlık ve sarp coğrafi şartları, geleneksel kültürü ve inançları dış etkenlerden daha korunaklı hale getirmiştir. Kırgız halkının kökleri Türk mitolojisine dayanan özgün kültürü; kendini taşradaki uygulanan ritüellerde, törenlerinde, inançlarda ve sözlü anlatılarda göstermektedir. Anlatılan toponimik efsaneler içerisinde köy adları; onomastik olarak olduğu kadar, metinlerin mitolojik ve kültürel içerikleri açısından da özel bir yere sahiptir. Köyler; geleneksel kültürün yaşatılmasını, gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan ve ulusal kültürü besleyen kılcal damarlardır. Çalışmamızda; Atbaşı, Tamga, Toru Aygır, Ak Döbö, Arık Uulu, Kalmak Kırçın, Kuturgan, Kulundu, Darhum ve Lebedinovka köylerinin adlarına bağlı olarak teşekkül etmiş efsaneler incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kırgız, folklor, efsane, halk edebiyatı, halk bilimi, sözlü edebiyat, türkoloji, mitoloji, köy, adbilimi.

КЫРГЫЗ ФОЛЬКЛОРУНДА АЙЫЛ АТТАРЫНА БАЙЛАНЫШТУУ КАЛЫПТАНГАН АЙРЫМ УЛАМЫШТАР

Кыскача мазмуну

Кыргыздар көчмөн эски түрк цивилизациясынын көптөгөн маданий мурастарын бүгүнкү күнгө чейин жеткире алган элдердин бири болуп эсептелет. Кыргызстандын тоолуу жана тик географиялык шарттары салттуу маданиятты жана ишенимдерди тышкы факторлордон көбүрөөк коргоп келген. Түп тамыры түрк мифологиясына негизделген кыргыз элинин кайталангыс маданияты айыл жеринде колдонулган ырым-жырым, каада-салттар, ишенимдер жана оозеки аңгемелерде өзүн көрсөтөт. Топонимикалык уламыштардын ичинен тексттердин мифологиялык жана маданий мазмуну, ошондой эле ономастика жагынан айыл аттары өзгөчө орунду ээлейт. Айылдар салттуу маданиятты сактап, келечек муундарга өткөрүп, улуттук маданиятты азыктандыруучу тамырлары болуп саналат. Биздин эмгегибизде Ат-Башы, Тамга, Торү-Айгыр, Ак-дөбө, Арык-уулу, Калмак-Кырчын, Кутурган, Кулунду, Дархум, Лебединовка айылдарынын атына жараша калыптанган уламыштар изилденген.

Түйүндүү сөздөр: Кыргыз, фольклор, уламыш, элдик адабият, элдик билим, оозеки адабият, түркология, мифология, айыл, ономастика.

SOME LEGENDS ASSOCIATED WITH THE EMERGENCE OF VILLAGE NAMES IN THE KYRGYZ FOLKLORE

Abstract

Kyrgyz people are one of the nations were able to bring to our days the rich cultural heritage of the nomadic ancient Turkic civilization. The geographic conditions of Kyrgyzstan have influenced traditional culture and beliefs, making them more protected from external factors. The original culture of the Kyrgyz, based on Turkic mythology, is manifested in rituals, ceremonies, beliefs and oral stories practiced in the provinces. Toponymic legends associated with the name of villages have a special place in terms of the mythological and cultural content of texts and also onomastics, because villages are «capillaries» that support traditional culture, pass it on to future generations and nourish national culture. In our study, the legends associated with the names of the villages Atbashi, Tamga, Toru Aigy, Ak Debe, Aryk Uulu, Kalmak Kyrchyn, Kuturgan, Kulundu, Darkhum and Lebedinovka were considered.

Key words: Kyrgyz, folklor, legend, folk literature, folk art, oral folk art, turcology, mythology, village, onomastic.

Giriş

Kırgızistan'da, idari olarak 7 eyalet, 40 ilçe ve 452 köy vardır. Ancak köy idare bölgeleri genellikle birden çok köyün birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Köy kelimesinin Kırgızca karşılığı "ayıl" ve "kıştak", kasaba kelimesinin karşılığı ise "şaarça"dır. Ülkenin zorlu coğrafyası ve ulaşım şartları nedeniyle Kırgız köyleri tabii olarak geleneksel kültür ve inançların güçlü olarak yaşadığı yerlerdir. Kırgız halkının geçmiştaki boy merkezli yaşam tarzı olması ve günümüzde de akrabalık ilişkilerinin güçlü olması sebebiyle birçok inanç ve kültür mirası muhafaza edilmiştir.

Efsaneler halk biliminde ulusal kültüre dair birçok veriye ulaşmamızı sağlamaktadır. Fakat bu sözlü anlatı türü, özellikle yerel mirası yani binlerce yıllık kültür ve inanç kodlarını kuşaktan kuşağa taşımaktadır. Türk topluluklarında yaşanan mekân ve bu mekândaki her tabiat şekli kutsal sayıldığı için çevredeki birçok şeye bir mana yüklenerek adlandırılmıştır. Bu mana ve değer verme sürecinde toponimik efsaneler üretilmiştir. Anlatılan bu efsaneler ülkenin en ücra köşelerinden bile bilgi sunabildiği için ulusun kültürünün kılcal damarları gibidir. Bu bağlamda köy adına bağlı ortaya çıkan efsaneler zamanın şartlarından daha az veya geç etkilenen kitlenin ürettiği folklor ürünü olduğu için halk bilimsel olarak büyük önem taşımaktadır.

Çalışmamızda Kırgızistan'ın farklı bölgelerinden, farklı konu ve muhtevalara sahip 9 köye ait ortaya çıkan efsaneler incelenmiştir.

At Başı: Çok eskiden Ancıyan'a sürü götürülen bir adam geri dönerken çok acıkmış, atı da güçten düşmüş. Gelirken otları çok uzun olan bir yaylada atını otlatmış, kendi de yorgunluktan uyuya kalmış. Uyanmış, tekrar yola çıkayım diye düşünmüş ama yediği otlardan güçlenen atı kaçırmış. Atın kaçmasına sinirlenen adam atı yakalarsa keseceğine dair söz verir. Uzun aramalardan sonra atı yakalayınca keser. Atının başını bir sırığa dikmiş, kalan eti su kıyısına götürmüş ve orada narın yapıp yer. Narın, küçük küçük doğranarak pişirilen et demektir. Bu sebeple adamın atını otlattığı gür otlak Arpa, atın başını diktiği yer At Başı, etini yediği yer Narın olarak adlandırılmış [1. s. 370-371] [2. s. 71-72].

Efsanede yolcu atını kaybettikten sonra kurban etme sözü vermiş ve bulduktan sonra da sözünü tutarak onu kurban etmiştir. Bu olay eski Türk inanç ve geleneklerindeki kurban fenomenini ön plana çıkarmaktadır. At, eski Türk dünyasında özellikle insanın ayrılmaz dostu ve özellikle Gök Tanrı için kurban hayvanı olarak kabul ediliyordu [3. s. 35]. Hunlar, Göktürkler ve sonraki dönem Türkleri de kurbanlık hayvanlar içinde en çok at kurban etmişlerdir. Bunun en büyük sebeplerinden biri, bozkır halklarında atın kaderinin binicinin kaderiyle sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Çünkü Altay toplumu ekonomik ve kültürel açıdan hayvan dünyasına dönük olduğundan, at toplumun bir üyesi olarak görülür. At, dünya modelinde kozmosu simgelemiştir. At, bedeni ile yere, ayakları ile dört yöne, başı ile de semaya atıf yapmıştır. Kurban olarak sunulan atın başının "baydara" denilen direğe geçirilmesi de bu düşünceyi kanıtlamaktadır [4. s. 65-66]. Oba'da yapılan şaman ayinine Urenhalar (Tuba Türkleri) "oba tağır" derler ki "oba ibadeti" demektir. Bu ibadet tam manasıyla şamani ayinlerinden ibarettir. Böyle olmakla beraber bu ibadete hazan lama da iştirak eder ve mukaddes kitaplarından ilahiler okur. Ayin tamam olduktan sonra kurban kesilir. Kurban edilen hayvanın kafası bir sırığa geçirilerek oba kapısının karşısına dikilir. Cemaat kurban etinden parçalar alıp ateşe atar, rakıdan dağ ruhlarına saç

saçarlar. Kurban eti yenildikten sonra at yarışı, pehlivan güreşi olur. Yarışta kazanan atın boynuna şaman bir beyaz kumaş bağlayarak bu atı tanrıya yahut Erlik'e "ıdık" (yani nezir) olarak bırakır [5. s. 61-62]. Atbaşı adının hikayesi Türk mitolojisinin derinliklerine dayanan bir ritüeli yansıtmaktadır.

Tamga (Damga): 1. Eski zamanlarda yaralanan kahraman Tabıldı. Şimdiki Tamga köyüne gelmiş. Tabıldı iyileştikten sonra köyün yiğitlerine koşu atlarını nasıl yetiştirmek gerektiğini öğretmiş. Onların hazırladıkları atlar başka atlarla karışmasın diye onlara damga vurdurmuş. Bu hadiseden sonra atlara damga vurulan yer "Tamga" (Damga) olarak anılmış [1. s. 374].

2. Çok eski zamanlarda Er Manas yerin incisi olan Isık-Göl'e ve şimdiki Tamga köyüne gelmiş; "Buranın adı artık "Tamga" (Damga) olsun!" deyip mührünü vurmuş [1. s. 378] [2. s. 64].

Efsanenin birinci varyantında köyün isminin kökeni bir destan kahramanı olan Er Tabıldı'nın atları damgalaması hadisesine dayanırken; ikinci varyantında yine mitolojik bir kahraman olan Manas'ın mührünü bu köye vurarak bizzat kendisinin isim vermesine dayandırılmaktadır. Tamga, efsane varyantları, Kırgızistan'da güçlü mitolojik kültürün yer adlarındaki tesirini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Toru Aygır (Doruaygır): Eskiden, bir ihtiyarın 80 yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmuyormuş. Bir gün ikinci karısı ona bir erkek çocuk doğurmuş ve adını Seksenbay koymuşlar. İhtiyar, çocuğunun sesini duyduktan sonra vefat etmiş. Annesi çocuğunu yalnız büyüttü. Çocuk, 11 yaşına geldiğinde bir at sahibi olmuş ve atın adını Toruaygır koymuş. 3 yıl boyunca çocuk ata kendisinden daha iyi bakmış. Köyde Asıl adında bir zengin evinde düzenlenen ve her türlü oyunların olduğu şölene birçok kimse katılmış. At yarışından haberi olan genç, annesinden izin istemiş. Annesi, gönülsüz olarak at yarışına girmesine izin vermiş. "Oğlum, beyin seni oyuna katması mümkün değil, çünkü sen yetim ve fakirsin. Gözünü dört aç ve Toruaygır'ından ayrılma!" deyip oğlunu göndermiş. Seksenbay, şölene gidip yarışa katılmış. Başlangıçta Toruaygır gerilerdeymiş fakat bir süre sonra en başa geçmiş ve yarışı kazanmış. Bey, ödülü başkalarına paylaştığı gibi çocuğu da köyden kovmuş. Çocuk evine dönmüş ve sabah olunca, Toruaygır'ı bulamamış. Bey onu Isık-Göl'ün kuzey tarafında yaşayan bir zengine satmış. Aylar geçmiş, günler geçmiş. Toruaygır evini özlemiş. Bir gün göl kenarında su içtiği sırada bir kısırak gelip onu çağırmış. Fakat Toruaygır ona bakmamış bile. Akşamleyin Toruaygır, gölü yüzerek geçmiş ve sahibini bulmuş. Bu olaydan sonra bu köy "Toruaygır" olarak adlandırılmış [1. s. 374-375].

Toruaygır, Kırgızistan'ın incisi olarak adlandırılan Isıkgöl'ün kenarında bir köydür. Türkiye Türkçesinde de doru at; gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan, yağız attır. Aygır ise damızlık erkek attır. Köyün adına kaynaklık eden efsane yetim bir çocuk tipi ve onun olağanüstü özelliklere sahip atı üzerine kurulmuştur. Zengin ve güçlü bir adamın toy ve bu toyun bünyesinde yarışmalar düzenlemesi Kırgızistan'da süregelen eski bir Türk geleneğidir. Halk bilgeliği tarafından efsanede yetim çocuğun katıldığı yarışta kazandığı halde ödülünü alamaması ve üstüne bir de kıskançlık yüzünden atının çalınarak cezalandırılmıştır. Bu konu işlenerek adaletsiz ve zalim beylerin davranışları folklorun protesto işlevini kullanarak eleştirilmiştir. Türk kültürüne göre yetimler hor görülmemeli, onlara özen gösterilmelidir. Efsane kültürel değerler kadar mitolojik

değerler de taşımaktadır. Mitolojiye göre at, sudan çıkan aygırdan türemiştir [4. s. 65-66]. Sudan kısarak çıkması ve Toruaygır'ın sahibine yüzerek ulaşması ata olağanüstü ve mitolojik bir özellik katmıştır.

Ak Döbö (Ak Tepe): Köyün olduğu yer, geçmişte savaşların çok olduğu zamanlarda gözetleme tepesiymiş. Tepeyi, bay-manaplar sıradan halka toprak taşıtarak yaptırmışlar. Düşman saldırısı veya acil bir durum olduğunda ateş yakılarak haberleşmek için kullanılmış. Tepe 25-30 metre arasındadır [6. s. 35].

Ak Döbö adı insan yapımı olduğuna inanılan bir tabiat şekline dayandırılmıştır. Bu tepenin hikâyesi anlatılırken Türkistan tarihinde yaşanan boylar arası savaş ve Moğol istilası dönemine vurgu yapılmıştır. Efsanede geçen ve sosyal bir sınıf olan bay-manaplar; Kırgız feodal üst tabakasının temsilcileri, zengin ve sosyete topluluk demektir. Ayrıca iletişim yöntemlerinin tarihi süreçteki yeri ve işlevi konusunda efsanemizde ateşle haberleşme olayı aktarılmıştır. Efsaneyle yer adının anlamı gerçekçi bir olayla açıklanmaya çalışılmıştır.

Arık Uulu (Arıkoğlu): Çok eskiden bir ormanın içinde çocukları olmayan ve birbirlerini çok seven bir yaşlı karı koca yaşıyormuş. Allah'tan ümidini kesmeyen yaşlı çift durmadan türbe ve ziyaretgahları gezer, gece gündüz kutsal yerlerde kalıp bir çocuk vermesi için Tanrı'ya yalvarırlarmış. Bir gün duaları Tanrı'ya ulaşmış olsa gerek; tarladan eve doğru giderken bir arıkta bebek sesi duyarlar. Bir oğlan çocuğu bulan çift Tanrı'ya şükreder ve sevincinden ağlarlar. Çocuğa ne ad koyacaklarını bilemezler ve arıkta buldukları için Arıkuulu (Arıkoğlu) adını verirler. Bu çocuğun soyundan bu köy meydana gelmiş [6. s. 60].

Efsanemiz çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuştur. Yer adının arıkta bulunan ve Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan bir erkek bebeğe konulan addan geldiğine inanılmaktadır. Tüm Türk dünyasında olduğu gibi; sıkıntıya giren, hastalanan, çocuğu olmayan vb. bireyler ataları tarafından yüzyıllardır bir kutsal değer atfedilmiş ziyaretgah ve mezarları ziyaret ederler. Bu ritüel atalar kültürüyle ilişkilidir. Sıkıntılardan kurtulmak için; öbür dünyaya yani Tanrı'ya yakın yere göçmüş, kozmik güçleri olan şahsiyetlerden veya atalarının ruhlarından yardım dilemesiyle ilgilidir.

Kalmak Kırçın (Kalmuk Çalı): Kurmanbek Bahadır çocukken babası Kalmuklara esirmiş. Halk esaretteyken yıllarca Kalmuklara vergi verir ve sabredermiş. Kurmanbek, İçkilik (İç) Kırgızlar ve dağlı Kırgızlarla birlikte Kalmuk bahadırı Dölön ile bugünkü Kalmak-Kırçın köyünün olduğu yerde karşılaşmışlar. Birleşen Kırgızlar Kalmukları kırmışlar. O günden sonra buraya Kalmukların kırıldığı (yenildiği) yer anlamında Kalmak-Kırçın denmiş. Zamanla bu ad halkın ağzında Kalmak-Kırçın'a dönüşmüş [6. s. 130-135].

Efsanede geçen alp tipi Kurmanbek Bahadır Kırgız folklorunda önemli bir destan kahramanıdır. Kalmuk ve Cungarlara karşı bağımsızlık mücadelesi Kurmanbek Destanı'nın ana konusu olmuştur. Kalmuklar bir Moğol boyudur. Kırgız folklorunda Kalmukların Türkistan'ı işgaliyle yaşanan sosyal trajediler oldukça önemli bir yer edinmiştir. Sözlü anlatı ürünlerinde zalim Kalmuk Hanı önemli bir figürdür. Efsane yaşanan acı bir savaşın yer adına verilmesiyle kültürün aktarımı işlevini görmektedir. Halk tarihi hafızasını yer adıyla ve ona bağlı oluşan efsaneyle korumak istemiştir.

Kuturgan (Kuduran): Bir köyü eşkiyalar basmış, halkını öldürmüş, mallarını kırmış ve güzel kızlarını alıp gitmişler.

Bu talandan kurtulan 5-6 aile tehlikeden kurtulmak için kimsenin bilmediği uzak bir yere göçer. Bu yeni köye Kutulgan Ayıl (Kurtulan Köy) adını verirler. Düşmanlar geldiğinde kamışların arasında saklanır ve zarar görmezler. Bu köy zamanla kalabalıklaşır ve komşu köylerde yağmacılık yapmaya başlarlar. Komşu köyler bu olaylardan sonra köyün adına Kuturgan (Kuduran) demeye başlarlar [6. s. 173].

Efsane tarihte Türkistan'da yaşanan güvenlik meseleleri ve istikrarsızlıkla ilgili bilgiler vermektedir. Köyün ilk adının yağmacılıktan kurtulmasıyla kurulduğu için ve günümüzdeki aldığı adın ise köy halkının kendilerinin maruz kaldıkları aynı olumsuz davranışları kendilerinin sergilemeleri sebebiyle verildiğine inanılmaktadır. Köy adı sözcüksel benzetme yoluyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Kulundu: Çok eskiden, köleliğin hüküm sürdüğü zamanlarda tanınmış bir zenginin evinden sabaha doğru bir köle kaçmış. O çile çekmekten kurtulmayı ve özgürlüğüne kavuşmayı istemiş. Çok uzak yollar kat edip nice ormanlardan, sazlıklardan geçip nihayetinde ıssız bir çöle ulaşmış. Ormanlarda, serin yerlerde kalmamış; özgürlüğü için dinlemeksizin ıssız çöle ulaşmış ama açlık ve susuzluktan ölmüş. Arkasından gelenler kölenin öldüğünü görmüşler ve böylece bu yer bundan sonra "Kul öldü" olarak adlandırılmış. Kelime sonradan "Kulundu" olarak söylene gelmiş [1. s. 372].

Efsane, yer adını anlamlandırma amacıyla oluşturulmuş olmalıdır. Geçmişte yaşanan köleliği eleştirmesi bakımından folklorun protesto işlevini taşımaktadır. Efsanedeki "kul" kelimesinin Türkçedeki karşılığı köledir. Köyün adı, sözcüksel benzetme yoluyla anlamlandırılmıştır.

Darhum: Eskiden küçük bir köyü eşkiya basmış. Eşkiya halka zulmetmiş, çok kişiyi öldürmüştü. O köy halkı, tuzsuz yemek yermiş. Tuzsuz yemek yiyenlerin dileği ve kargısı yerine gelirmiş. Hor görülmeye ve işkenceye dayanamayan halk; "Böyle yaşamaktansa taşa çevrilsek daha iyi." diyerek dua etmişler. Onların bu dileği kabul olmuş ve hepsi taşa çevrilmiş. Bugün Darhum'a gidenler orada taşa çevrilmiş çocuk ve kadınlar şeklinde kayalar görürler. Hum, Tacikçede "yok olma", Darhum ise "yok oldu" anlamına gelmektedir. Bu olaydan sonra bu köy Darhum olarak adlandırılmış [1. s. 348-349].

Köy adı bölgede bulunan bir doğal oluşumun efsaneyle anlamlandırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Efsanede geçmişte yaşanan eşkiyalığın ve yağmacılığın halkın belleğinde yer edindiğini göstermektedir. Halkın tuz yemeyerek dualarının ve beddualarının Tanrı tarafından kabul edileceği inancı, kendini önemli bir şeyden mahrum bırakmak önemli bir amaca ulaşmanın aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsanenin ana motifi Türk Dünyasının birçok yerinde karşımıza çıkan taş kesilme motifidir. Darhum köyü, Batken eyaletinde yer almaktadır. Tacikistan sınırına 15 km uzaklıktadır. Fergana Vadisi'nde yer alan bu köyün adının Tacikçe olmasının nedeni bu coğrafi yakınlık ve iç içe geçmiş demografik yapıdır.

Lebedinovka: Şimdiki Lebedinovka köyünün olduğu yerde ufak bir göl varmış. O göle ilkbaharda ve yazın kuğular gelirlermiş. Bu sebeple yerli halk, sığ olsa da gölü Akkuu Kölü (Kuğu Gölü) olarak adlandırmış. Sonra bölgeye gelen Ruslar gölün adını "Lebedinnoye ozero" (Kuğu Gölü) olarak Rusçaya çevirmişler. Zamanla halk ağzında bu ad kısalarak bugünkü halini almış [6. s. 178].

Kırgızistan'ın bütün bölgelerinde Rusça toponimlerle karşılaşmak mümkündür. Bu yer adlarının kimisi yeni kurulan mekanlara Rusça olarak verildiği gibi kimisi de efsanemizde iddia edildiği gibi mevcut olan Kırgızca yer adının Rusçaya

tercüme edilmesiyle oluşturulmuştur. Gezeganimizde doğal sebeplerden veya insan eliyle birçok göl yok olmuştur. Efsanemiz gerçekçi bir olayı temel almıştır. Lebedinovka'nın Türkiye Türkçesindeki karşılığı "kuğulu"dur. Köy, başkent Bişkek'e 10 km uzaklıkta olup Lebedinovka idari bölgesinin merkezidir. Günümüzde bir banliyö durumundadır.

Sonuç

Kırgızistan'da köy adlarına bağlı ortaya çıkan efsanelerde; halkın kendi kültürünü, yaşam felsefesini, töresini, inançlarını ve tarihi geçmişini yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarma amacının ağır bastığını görmekteyiz. Efsanelerden elde ettiğimiz bu veriler ışığında folklorun değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme; eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması ve protesto işlevlerinin yoğun olarak bulunduğunu söyleyebiliriz. Efsanelerin yaşanmış veya yaşanmış olması muhtemel olaylara dayandığını, nereden geldiği bilinmeyen adların ise sözcüksel benzetme yoluyla anlamlandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Mekâna kutsallık kazandırılmak amacıyla bazı efsanelerde de muhteva olarak mitolojiye ve karakter olarak destan kahramanlarına başvurulmuştur. Kültür alışverişi ve demografik durum açısından yabancı dillerden girmiş olan yer adları ön plana çıkmaktadır. Netice olarak Kırgız halk bilgeliği; tarihi, kültürü, inançları ve gelenekleri kullanarak

yer adını anlamlandırma ve geçmişten gelen bu değerleri efsaneler aracılığıyla yaşatarak gelecek kuşaklara aktarma konularında oldukça başarılıdır.

Sözlü anlatıların ait oldukları toplumun kültürel değerleri ve tarihi geçmişi çerçevesinde araştırılarak incelenmesi halk bilimi alanına olduğu kadar diğer bilim dallarındaki çalışmalar için de oldukça fayda sağlayacaktır.

КАЙНАКЧА

1. Diykanbayeva, A. (2004) *Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı.*

2. Апышева, С. (2011) *Миф и легенды Тянь-шан. Бишкек: Арабаев К. М. Университети*

3. Roux, Jean Paul. (2011) *Eski Türk Mitolojisi. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.*

4. Bayat, F. (2007) *Türk Mitolojik Sistemi 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.*

5. İnan, A. (1986) *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.*

6. Рысбаев С.; Батыркулова А. ж.б. (2016) *Ала-Тоо уламыштары. 2 – томдук. Бишкек.*

УДК: 398(575.2)

DOI: 10.35254/bhu/2022.59.118

Hüseyin Sattıoğlu,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi,

K. Karasayev Bişkek Devlet Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-4399-6800 / eLIBRARY ID: 30056027

KIRGIZ HALK BİLİMİNDE EFSANE ÇALIŞMALARI

Özet

Kültür ve folklor bir milletin hayat damarlarından biridir. Eski göçebe Türk medeniyetine dayanan Kırgız kültürünün ve kimliğinin oluşumunda geleneksel yaşam tarzına bağlı olarak sözlü anlatı ürünleri önemli bir yere sahiptir. Sözlü anlatı ürünleri içerisinde efsaneler; yayılma ve üretilebilme kabiliyetleri, anlatıcı-dinleyici kitlesi ve muhteva zenginliği açısından diğer türlerden ayrılmaktadır. Efsaneler; insanın toplumsal olayları, tabiat olaylarını ve şekillerini yorumlama ve anlamlandırma amacı doğrultusunda ortaya çıkmış sözlü edebiyat ürünleridir. Yerel ve ulusal kimlik ve kültür efsanelerde kendini göstermektedir. Çok zengin ve köklü bir geleneğe sahip olan Kırgız efsaneleri üzerine çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Çalışmamızda söz konusu alandaki kitap, derleme ve tezler incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgız, folklor, efsane, tür, halk edebiyatı, halk bilimi, sözlü edebiyat, sözlü anlatı, türkoloji, mitoloji, bibliyografya.

КЫРГЫЗ ФОЛЬКЛОРУНДАГЫ УЛАМЫШТАРДЫ ИЗИЛДӨӨ

Кыскача мазмуну

Маданият жана элдик оозеки чыгармачылык – элдин кан тамыры. Байыркы көчмөн түрк цивилизациясына негизделген, салттуу жашоого көз каранды болгон кыргыз маданиятынын жана өзгөчөлүгүнүн калыптанышында элдик оозеки чыгармалар маанилүү орунду ээлейт. Элдик оозеки чыгармалардагы уламыштар башка жанрлардан жайылтуу жана кайталоо жөндөмдүүлүгү, аңгемечи-угуучу аудиториясы, ошондой эле мазмунунун байлыгы менен айырмаланып турат. Уламыштар – адамдын коомдук окуяларын, жаратылыш кубулуштарын, ошондой эле формаларын чечмелөө жана маани берүү максатында пайда болгон оозеки адабияттын чыгармалары. Жергиликтүү жана улуттук иденттүүлүк маданият уламыштарында чагылдырылган. Өтө бай жана тамыры терең каада – салттарга ээ болгон кыргыз уламыштары боюнча ар кандай изилдөөлөр жүргүзүлүп келет. Биздин изилдөөбүздө каралып жаткан тармак боюнча китептер, жыйнактар жана диссертациялар каралып чыгып, аларга баа берилди.